

Транзит та постачання газу в Україні. Реалії і перспективи

Завідувач відділу М.Г.Земляний, науковий співробітник Т.В.Рязова.

Загальна характеристика проблеми

Україна є значним споживачем природного газу і його транзитером до європейських ринків. Газовий сектор є надзвичайно важливою ланкою паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) і економіки взагалі. Серед головних проблем цього сектору - значна і монопольна залежність від імпорту природного газу, застаріла інфраструктура газових мереж, відставання геолого-розвідувальних робіт від потреб видобутку газу з нових родовищ, нестача інвестицій. Багато з цих та інших проблем перманентно не вирішуються, хоча увага до газового сектору ПЕК з боку влади є постійною. Але ця увага була зосереджена, головним чином, на використанні цього сектору для наповнення бюджету, одержання політичних переваг, задоволення приватних інтересів великого бізнесу. В результаті фінансовий стан головної компанії НАК „Нафтогаз України” останнім часом значно погіршився [1] і надії на його покращення залишається все менше. Положення ускладнюється тим, що за останнім газовими угодами [2,3] фактично збільшена ціна природного газу для України і ускладнено умови розрахунків за нього, а транзитний тариф залишився незмінним, рівень оплати за газ українських споживачів у зв’язку з економічною кризою зменшується. Серед інших, не менш важливих проблем - експансія „Газпрому” на внутрішній ринок газу, загрози втрати газотранспортної системи (ГТС), нерозвинутість внутрішнього ринку газу. Зазначені проблеми потребують вирішення в максимально стислі терміни, при немалих фінансових витратах і зваженої енергетичної політики спрямованої не тільки на вирішення поточних проблем (латання „дір”) але і на перспективу.

Проблеми транзиту. Транзит газу в Україні при його ефективному використанні може слугувати не тільки джерелом досить значних прибутків, але і вагомим інструментом у відстоюванні інтересів країни при взаємодії з Росією (головним постачальником газу) і європейськими країнами-споживачами. Потужна газотранспортна система (ГТС) дозволяє

транспортувати значні обсяги природного газу як транзитом, так і для внутрішнього споживання. Але її потужності (на вході 290, на виході 178 млрд. куб. м газу) використовуються не повністю. За оперативними даними Мінпаливенерго [4] у 2008 році територією України було протранспортовано 119,6 млрд. куб. м газу (у 2007р. - 115,2 млрд. куб. м.). Не зважаючи на те, що обсяги транзиту природного газу практично не зменшуються, а у 2008 року навіть трохи зросли, Україна постійно знаходиться під тиском Росії, яка демонструє свої намагання зменшити частку свого експорту, який постачається до європейських споживачів територією України.

Про це свідчать будівництво РФ газопроводу „Північний потік” потужністю 55 млрд.куб.м (перша нитка 27,5 млрд.куб.м), який повинен пройти по дну Балтійського моря, наміри збільшити потужності газопроводу „Голубий потік” побудованого у 2002 р. з 16 до 25 млрд.куб.м та заяви щодо побудови нового газопроводу по дну Чорного моря „Південний потік” потужністю 30 млрд.куб.м з Росії до Болгарії і далі до Центральної Європи. Інша справа, наскільки ці плани будуть здійснені і у які терміни. Російський монополіст „Газпром” і до світової фінансової кризи в умовах надзвичайно високих цін на нафту (і відповідно на газ) мав проблеми щодо фінансування своїх широких амбіцій. Крім зазначених вище проектів будівництва обхідних газопроводів, „Газпром” планував масштабний проект створення єдиної системи видобутку, транспортування газу і газопостачання у Східному Сибіру і Далекому Сході з врахуванням можливого експорту до Китаю та інших країн регіону [5], освоєння нових важкодоступних газових родовищ, в тому числі, на північному шельфі (Штокманівське, Льодове, Лудківське та інші родовища), а також участь у розробці нових газових родовищ за кордонами Росії у Лівії, Туркменістані та ін. Крім того, „Газпром” здійснював експансію на внутрішні європейські газові ринки, скуповуючи акції газових компаній, у зв'язку з чим Європейському Союзу навіть прийшлося прийняти заходи щодо обмеження цієї експансії.

Скоріш за все, „Газпрому” на деякий час прийдеться відмовитись від частини проектів, але чи буде це стосуватись газопроводів в обхід України поки

що невідомо. Заяви щодо їх реалізації звучать гучніше під час загострення газових відносин з Україною і, скоріш за все, будуть звучати доти, поки ці конфлікти не припиняться.

Щодо іншого значного гравця - Європейського Союзу, то останній газовий конфлікт між Україною і Росією яскраво продемонстрував, що ЄС буде захищати виключно свої інтереси не особливо піклуючись за Україну, навіть демонструючи політику подвійних стандартів. З одного боку, ЄС переконався що Україна не відбирала газ несанкціоновано і що потрібно негайно організувати здійснення нових проектів диверсифікації постачання газу, з іншого - ЄС не засудив „газовий шантаж” України Росією з огляду на те, що Росія залишиться головним постачальником газу для ЄС ще на довгий період, бо іншого такого потужного постачальника у ЄС немає. Як відомо, запаси природного газу в Росії є найбільшими у світі (складають біля 27% світових запасів, обсяги видобутку у 2007 році склали 549 млрд.куб.м [6], у 2020 році прогнозується зростання видобутку до 650 - 670 млрд.куб.м [7]. Широка мережа магістральних газопроводів дозволяє з найменшими витратами доставляти природний газ до країн ЄС. Перспективи нарощування видобутку газу в Росії будуть пов'язані зі фінансовими можливостями „Газпрому”, але в найближчому майбутньому „Газпром” зможе якщо не збільшити, то зберегти свої експортні можливості. Відносно обсягів транзиту газу через територію України, то, скоріш за все, загрози їх значного зменшення в найближчому майбутньому не реалізуються. Окрім фінансових проблем в „Газпромі” існують і інші перешкоди побудови обхідних газопроводів. Відносно „Північного потоку” - це в першу чергу, екологічні проблеми, на які посилаються країни Балтійського регіону, висловлюючись проти прокладення „Північного потоку” по дну Балтійського моря. Щодо „Південного потоку”, який планується прокласти по дну Чорного моря (включаючи і континентальний шельф України) окрім аналогічних екологічних проблем є технологічні (довжина морської ділянки – 900 км, глибина до 2 км), а також економічні, в першу чергу, висока вартість реалізації проекту (~ 20 млрд. дол.) і політичні проблеми.

Окрім обсягів транзиту, ефективність його використання Україною залежить від транзитного тарифу. Відносно його визначення існують різні точки зору. В узгодженій частині Протоколу по Транзиту Договору до Енергетичної Хартії (ДЕХ) (частина перша Статті 10(3) визначено, що транзитні тарифи повинні бути засновані на витратах (капіталовкладення плюс експлуатаційні витрати), включаючи розумну норму прибутку. Відносно механізмів формування транзитних тарифів (частина друга Статті 10(3), то Росія не була згодна з тим, щоб ця стаття включала „механізми управління дефіцитними ресурсами" (тобто аукціони), вважаючи що це призведе до зловживань монопольним становищем з боку транзитера і значно підніме транзитний тариф. Але і відносно капіталовкладення і експлуатаційних витрат оцінки не є однозначними. Основними причинами цього є різні підходи до визначення вартості капіталу інвестованого в ГТС [8], значна динаміка цін як на газ (витрати на перекачку газу складають порядку 6-6,5 млрд.куб.м), так і на інші складові витрат. За різними оцінками транзитний тариф повинен складати від 3 до 13 дол/тис.куб.м./100км [8-10].

В країнах ЄС для визначення транзитного тарифу використовується формульний підхід, який враховує досить багато показників [11]. Спроби деяких авторів зробити формульний розрахунок для України дають результати зі значними розбіжностями з причин складності одержання коректних вихідних даних. В країнах ЄС транзитні тарифи теж значно різняться, тому брати за базову величину для України „середній тариф" теж не є зовсім коректним, бо в кожній країні тариф буде включати різні капітальні витрати, експлуатаційні витрати (відмінні від умов України), а також враховувати обсяги і термін поставки, якість газу та інші фактори [9].

Виходячи з того, що Росія є монополістом з постачання газу, а Україна транспортує транзитом біля 70% російського експорту газу, потрібно взаємно корегувати транзитний тариф та ціну газу, який імпортується в Україну. В умовах дуже хитких українсько-російських відносин у газовій сфері є корисним використання паритетного підходу. Будь-яка спроба однієї із сторін одержати односторонню вигоду відносно „статус-кво", як показує попередній досвід цих

відносин, однозначно призводить до кризи, втрати від якої є досить значними для обох сторін. Втрати України від підвищення ціни імпортованого газу повинні компенсуватись за рахунок підвищення транзитного тарифу, виходячи із прогнозованих на договірний період обсягів імпорту і обсягів постачання. При цьому, якщо ціна газу визначається поквартально, - таким же періодом повинен змінюватись транзитний тариф.

За підписаними контрактами [2,3] на 2009 рік обсяги транзиту складуть ~ 120 млрд.куб.м., обсяги імпорту - 40 млрд.куб.м., транзитний тариф – 1,7дол./тис.куб.м/100км. У 2008 році ціна імпортованого газу склала 179,5 дол./тис.куб. м Середня ціна газу на 2009 рік за оцінкою Кабміну складе 228,8 дол./тис.куб.м. Втрати України від підвищення ціни імпортованого газу (в порівнянні з 2008 роком) складуть приблизно 1,92 млрд.дол. Якщо вважати, що втрати Росії повинні бути такими ж, то тариф повинен підвищитись до рівня 3,0 дол./тис.куб.м/100км, що майже у 2 рази вище ніж у контракті [3]. Транзитні тарифи в країнах ЄС загалом є ще вищими. Навіть, якщо рахувати „спірний” газ, обсягом 11 млрд.куб.м закачаний у підземні сховища за ціною 2008 року, то транзитний тариф все одно необхідно було підняти ~ до 2,5 дол./тис.куб.м.

Таким чином відхилення від паритету при підписанні контрактів [2,3] є досить значними і не на користь України.

При паритетному підході до ціни транзиту необхідно прийняти до уваги також і взаємозв'язок між ціною і обсягами транзиту. За умови збільшення обсягів транзиту тариф має пропорційно зменшуватись і, навпаки, спроби різко підняти тариф - однозначно ведуть до скорочення транзиту (в межах можливостей існуючих обхідних шляхів транспортування).

Постачання газу

Джерелами постачання газу в Україну є газ власного видобутку (~30%) та імпорту з Російської Федерації. Видобутком газу займаються вітчизняні державні і приватні компанії („Укргазвидобування”, „Чорноморнафтогаз”, „Укрнафта” та ін.), а також низка іноземних приватних компаній. На внутрішньому ринку України працює вітчизняна компанія НАК „Нафтогаз України” та її дочірні компанії, а також дочки „Газпрому” - ТОВ „Газпром

збут Україна”. Транспортування газу здійснюється ДК „Укртрансгаз”, розподіл - обласними газорозподільними компаніями (облгазами).

Імпорт газу. Імпорт газу в Україні не є диверсифікованим, що створює значні проблеми для забезпечення її енергетичної безпеки. Газові кризи вже стали постійним явищем як тільки потрібно визначити ціну газу на наступний рік. Не став винятком і початок 2009 року, коли газове протистояння зачепило не тільки Україну і Росію, а і країни ЄС, які споживають російський природний газ. Відключення від постачання країн ЄС, яке здійснила Росія, повинно в подальшому спонукати до корегування енергетичної політики ЄС відносно Росії, але кардинальних змін очікувати не приходиться, оскільки частка Росії у імпорті природного газу до ЄС досягає ~ 40% і в подальшому буде збільшуватись. Використання газових запасів країн Каспійського регіону потребує значних витрат на будівництво газопроводів. Реалізацію одного із таких проектів – „Набукко” можливо прискорять, але це всього лиш ~30 млрд.куб.м, на фоні споживання ЄС (більше 500 млрд.куб.м), це не так багато. Таким чином, Росія все ж таки залишиться значним імпортером газу для ЄС і тому з цим необхідно рахуватись. Це є головною причиною досить обережної позиції ЄС під час останнього газового конфлікту і така „сміливість” в діях Росії. Не зважаючи на те, що конфлікт формально вичерпано (газові контракти підписано) його наслідки будуть ще довго впливати на газові (і не тільки газові) відносини його учасників. Щодо оцінки контрактів [2,3], то вона вже зроблена в рішенні РНБОУ [12], де досить детально розглянуті всі недоліки і негативні для України наслідки їх підписання. Особливо значним негативним наслідком є прийняття базової ціни імпортованого природного газу на рівні 450 дол./тис.куб.м. Вочевидь, що ця ціна є зовеликою для української економіки. Реальна формула за якою вона обчислена є таємною. В роботі [13] незалежним консультантом Андрієм Лукашовим була запропонована формула ціни, яка враховувала динаміку світових нафтових цін. В роботі [14] наведена ця динаміка за 2008 рік та, відповідно, за нею розраховані ціни на газ з лагом 9 місяців (ціна газу визначається за ціною нафти на поточний момент і ціною яка була 9 місяців

тому). За таким підходом одержана ціна газу (яка повинна бути на початок 2009 року) дорівнює 468 дол./тис.куб.м, а за вирахуванням транспортних витрат (60 дол./тис.куб.м при тарифі 3,0 дол./тис.куб.м/100м) складає 408 дол./тис.куб.м [14]. Але чому за 9 місяців? В новому контракті [2] термін зміни ціни складає 3 місяці. Тому логічно за базову взяти ціну нафти (газойлю, мазуту) за попередні 3 місяці, тобто жовтень - грудень 2008 року. Тоді розрахунок базової ціни на початок 2009 року, проведений за регресійною формулою, наведеною в роботі [13] і з врахуванням транспортного плеча (східний кордон України – східний кордон Німеччини), дасть величину порядку 250 дол./тис. куб.м.

Подібну прив'язку до нафтової ціни Росія використовує для обчислення експортного мита на нафту, де для обчислення величини експортного мита, наприклад, на початок поточного кварталу береться середня ціна за 2 місяці початку попереднього кварталу.

В цьому випадку за тією ж формулою і за даними щодо ціни нафти, наведеними в роботі [14], одержимо величину порядку 290 дол./тис.куб.м. Таким чином, базова ціна газу, з врахуванням ціни нафти (нафтопродуктів), повинна скласти порядку 250-290 дол./тис.куб.м, але ніяк не 450 дол./тис.куб.м.

Оскільки ціна газу, скоріш за все, переглядатися не буде, принаймні до кінця 2009 року, то необхідно розробити та реалізувати заходи щодо пом'якшення всіх негативних наслідків. Якщо ж буде прийнято рішення щодо перегляду (корегування) контрактів [2,3], то Україні потрібно до цього досить ретельно готуватись і готувати своїх партнерів (як Росію, так і ЄС), щоб не призвести до нової газової кризи.

Як показує практика останніх років, кризовий стан змінює умови підписання контрактів. Справа у її неспівставних наслідках для Росії і України. Росія втрачає лише деяку частину свого прибутку у зв'язку з недопостачанням газу в ЄС (можливо ще деякі штрафні виплати). Імідж надійного постачальника Росію, як монополіста, хвилює мало. Україна, окрім втрати іміджу надійного транзитера, втрачає кошти від переривання транзиту, ще отримує загрозу соціального вибуху в країні у зв'язку з холодними оселями

громадян та зупинкою промислових підприємств і безробіттям. Неспівставні умови для підписання контрактів ведуть відповідно до несиметричних поступок сторін [6], не рахуючи вже інших негативних факторів.

Потреба диверсифікації постачання газу в Україну є очевидною, але пошук інших, крім Росії, джерел постачання до цього часу не приніс бажаних результатів. Можливості диверсифікації постачання газу в майбутньому теж є досить обмеженими і значною мірою залежать від співпраці з потужним інвестором – ЄС, не рахуючи вже потенційних постачальників – країн Каспійського регіону. Такі коштовні проекти як „Набукко”, „Білий потік” (про які останнім часом досить часто згадують аналітики і посадовці) можна побудувати тільки за участю ЄС, а чи залишиться у цих проектах якась частина газу для України – питання проблемне. Продовжувати шукати нові можливості в тому числі і можливості постачання зрідженого природного газу в Україну потрібно, але все ж таки більш реальними є кроки щодо збільшення власного видобутку газу (включаючи і видобуток на шельфі Чорного і Азовського морів), зменшення частки споживання газу в енергетичному балансі країни та підвищення енергетичної ефективності.

Видобуток газу. Розвідані запаси природного газу в Україні оцінюють величиною 1,2 трлн.куб.м. Щорічний видобуток природного газу складає величину порядку 20 млрд.куб.м (у 2007 році – 20,8 млрд.куб.м, у 2008 – 21,0 млрд.куб.м). Для забезпечення зростання видобутку необхідно залучати інвестиції у розвідку нових родовищ, підготовку до промислового видобутку і видобуток, але їх обсяг є недостатнім. Потреба в інвестиціях складає 2,1-2,3 млрд.грн. щороку [15], це дозволить збільшити щорічний видобуток до 22 млрд.куб.м.

Значні перспективи видобутку газу є на шельфі Чорного та Азовського морів, але окрім проблем недосконалого законодавства, негараздів з видачею ліцензій та інших бюрократичних перепон є і інші проблеми. Видобуток на шельфі є більш складним технологічно і потребує більших витрат. Тому для значного зростання видобутку (на ~ 4 млрд.м³) на шельфі потрібно вкласти до

2 млрд.дол. для розвідки, підготовки родовищ, закупівлі коштовного обладнання для глибоководного буріння тощо [16].

Іншою проблемою є невизначеність морських кордонів України і Росії, що не дозволяє почати масштабне освоєння низки родовищ (площа Паласса, Одеське, Безіменне і т.д.). На період до вирішення цього питання виходом із ситуації могло б стати створення спільних з російськими компаніями підприємств на паритетній основі.

Розширення розвідки та видобутку стримується також проблемою ціни на газ. Оскільки компанії повинні реалізувати видобутий газ переважно населенню та бюджетним організаціям за заниженою ціною, вони не можуть акумулювати достатньо коштів на інвестування коштовних проектів видобутку, особливо у глибоководній частині шельфу. Залучення іноземних інвестицій стримується низкою чинників, серед яких: недосконалі механізми видачі ліцензій на розвідку і розробку родовищ (складність, непрозорість та ін.); непередбачуваність дій влади в довгостроковій перспективі щодо зміни „правил гри” та ін.; нестабільність політичної ситуації в країні; значні ризики щодо повернення вкладених інвестицій і одержання прибутку.

Таким чином, для повного використання можливостей збільшення видобутку природного газу до рівня, передбаченого „Енергетичною Стратегією”, потрібно провести зміни в законодавстві та забезпечити практичну дію існуючих законів, зокрема закону „Про угоди, про розподіл продукції”, активізувати взаємодію з іноземними партнерами щодо залучення їх до розвідки і видобутку газу, для чого створити сприятливі умови для залучення інвестицій.

Внутрішній ринок газу в Україні є нерозвинутим і потребує реформування. Не зважаючи на неодноразові спроби розробки та затвердження закону „Про засади функціонування ринку природного газу”, цей закон так і не було прийнято.

Існуюча ситуація, скоріш за все, влаштовує окремих високопосадовців, які в залежності від власних інтересів приймають рішення, в яких досить часто відсутня послідовність і стратегічний підхід до вирішення проблем газового

сектору. Цьому сприяє складна та хаотична структура ринку, на якому присутня регульована і нерегульовані частини, цінові диспропорції та перехресне субсидювання, не розвинуті ринкові механізми, відсутні прозорі та зрозумілі принципи побудови відносин між учасниками ринку. В результаті не стимулюється розширення власного видобутку природного газу, для цього нема коштів: видобутий газ реалізується за заниженими цінами населенню та бюджетним організаціям, доступ до інвестицій обмежується несприятливими умовами, фіскальне навантаження на видобувні компанії підвищується.

Газорозподільні мережі, які знаходяться у власності держави, але експлуатуються в основному приватними облгазами, не підтримуються у належному стані, бо облгази не зацікавлені у фінансуванні цих потреб. Вирішити цю проблему можливо шляхом відділення (за прикладом ЄС) газотранспортних функцій від функцій розподілу, створивши регіональні компанії, які будуть обслуговувати розподільчі мережі і давати послуги з транспортування газу на недискримінаційній основі за регульованими державою тарифами [15].

Повна лібералізація ринку газу пропонується асоціацією „Газові трейдери України”. Але відмова від цінової підтримки населення в умовах економічної кризи не дасть бажаних результатів, тому потрібно реалізувати механізми поступового підвищення цін для населення. Інша частина процесу лібералізації – роздрібнення великих газових компаній, яка пропонується ЄС, для України є також передчасною. В умовах жорсткого протистояння з Росією в газовій сфері розділення НАК „Нафтогаз України” не дозволить діяти з єдиних позицій у відстоюванні інтересів країни, тим більш, що інтереси Росії в цьому випадку буде відстоювати державний газовий монополіст ВАТ „Газпром”. Таким чином, реформування газового ринку, яке безумовно назріло, повинно проводитись поступово, послідовно із максимальним дотриманням принципів прозорості, зрозумілість „правил гри” та їх дотриманням не тільки з боку приватних газових компаній, але і держави.

Важливою проблемою стабільної роботи газового ринку є платіжна дисципліна. На початку 2009 року, рівень сплати за газ різко знизився, борги

перевищили 6 млрд.грн, з них 4,5 млрд борги ТЕЦ та котелень. Причина цього лежить в площині недосконалого законодавства та стану в країні з виконанням законів та нормативів. Законодавство дозволяє місцевим органам влади (коли потрібна підтримка населення на виборах) встановлювати тарифи на тепlopостачання, які не покривають витрати. Субсидії повинні виплачуватись державою, але вона також не спішить це робити. Тому теплоенергетики не мають можливості повністю сплачувати за спожитий газ.

На сьогодні в умовах спаду виробництва прогнозується, що у 2009 році Україні не будуть потрібні законтраковані 40 млрд м³ газу імпортованого з Росії. У зв'язку з цим, „Нафтогаз України” звернувся до „Газпрому” з проханням зменшити на 17,5% ці обсяги [17]. Але в перспективі зі зростанням економіки зростуть і потреби в газі, тому потрібно задіяти заходи щодо заміни імпорту власними ресурсами і ощадливого використання природного газу. Це можна зробити за рахунок використання шахтного метану, скрапленого нафтового газу, біогазу, використання вугілля, мазуту для виробництва електроенергії та підвищення енергоефективності.

Стан газотранспортної системи. Газотранспортна система України є другою за розмірами в Європі після Росії й однією з найбільших у світі. Довжина газопроводів - 38,2 тис. км різного призначення та продуктивності, 73 компресорні станції (КС), понад 1600 газорозподільних станцій (ГРС), 13 підземних сховищ газу (загальною ємністю 32 млрд. куб. м.) та об'єкти інфраструктури, які забезпечують функціонування системи. На “вході” ГТС здатна прийняти до 290 млрд. куб. м, а на “виході” передати 178 млрд. куб. м природного газу, у т.ч. 140 млрд. куб. м до країн Західної та Центральної Європи [18]. Облік природного газу, що транспортується до України і за її межі, здійснюється газовимірвальними станціями (ГВС), як на території України, так і закордоном (в Росії та Білорусі). Забезпечення споживачів природним газом здійснюється газовими мережами тиском до 1,2 Мпа, довжина яких становить близько 287 тис. км.

На сьогодні близько 29% газопроводів відпрацювали свій амортизаційний термін, майже 60% експлуатуються від 10 до 33 років. Близько 7%

розподільчих газопроводів (11,6 тис. км) та близько 14% газорегуляторних пунктів (4,9 тис.) вже відпрацювали свій амортизаційний термін [18].

Система газопостачання має значний ступінь зносу й, крім цього, експлуатується в складних умовах інженерної інфраструктури населених пунктів. Для підтримання ГТС у належному стані необхідно виконувати роботи з технічного переозброєння лінійної частини магістральних газопроводів (ЛЧМГ), газорозподільних станцій (ГРС), компресорних станцій (КС), з проведення капітальних ремонтів ділянок комерційного заміру газу на пунктах виміру газу та газорозподільних станціях.

Європейський Союз вимагає від України до 2012 року інвестувати в модернізацію власної газотранспортної системи 2,5 млрд.євро. За оцінками аналітиків, щоб виконати вимоги Єврокомісії, "Укртрансгаз" вже в наступному році повинен буде вкласти в модернізацію газотранспортної системи 917 млн доларів, або майже половину свого доходу (2,16 млрд доларів). У Європі цей показник не перевищує 30% [19]. Для модернізації газорозподільних мереж України в найближчі три роки необхідно виділити \$3 млрд [20].

Одним із можливих варіантів фінансування реконструкції та модернізації української ГТС є залучення іноземних інвестицій шляхом створення міжнародного газотранспортного консорціуму, але існують перестороги щодо можливості оволодіння українською ГТС „Газпром”, шляхом використання існуючих „дірок” у законодавстві України. Тому створений у 2002 році міжнародний газотранспортний консорціум був спрямований тільки на нове будівництво (проекти газопроводів: "Богородчани-Ужгород" і "Новопсковськ-Александрів Гай"), а не на модернізацією вже існуючої ГТС.

Скоріш за все, питання модернізації ГТС слід вирішувати власними коштами. За заявами фахівців, на обслуговування комплексу, заміну застарілого обладнання, модернізацію й нарощування потужностей ГТС вистачає \$ 500 млн. щорічно, а за оптимізованими оцінками - \$350 млн. Реальний валовий дохід від прокачування газу через нашу територію становить, приблизно \$2,5 млрд. у рік т [21]. Так що фінансувати потреби вітчизняної ГТС

цілком під силу за свій рахунок. Виконанню цього завдання могло б сприяти введення податкових канікул бо при нинішніх податках такі інвестиції неможливі.

Інвестиції в модернізацію мереж можна залучити також за умови заключення довгострокових договорів оренди - строком на 25 років - між газорасподільними підприємствами й державою, а не за рахунок короткострокових (річних), які існують зараз. Підвищення тарифів на транспортування газу також дозволить збільшити інвестиції в модернізацію газопроводів. Існуючий тариф на транспортування газу тільки на 50% покриває витрати газорозподільних підприємств.

На сьогодні модернізацією ГТС займається "Нафтогаз України". Затверджена компанією програма модернізації й реконструкції газотранспортної системи України на 2007-2010р.р. передбачає інвестиції в обсязі 4,8 млрд дол. Однак у 2007-2008 р.р. на модернізацію було витрачено менш 10% від запланованої суми [22]. У 2008 році ДК „Укртрансгаз” інвестував у газотранспортну систему близько 2,5 млрд. грн із них близько 1 млрд. грн було спрямовано на нове будівництво, а 1,5млрд грн - на ремонтні роботи [23].

Зважаючи на терміни експлуатації газопроводів та їх технічний стан, для підтримання надійного та ефективного функціонування до 2015 року планується повністю завершити реконструкцію всіх компресорних станцій. До 2030 року буде завершено модернізацію та переоснащення газотранспортної системи з використанням найбільш сучасних та ефективних технологій.

На період до 2030 року в реконструкцію газотранспортної системи необхідно вкласти понад 92,4 млрд. грн. Планується довести завантаженість ГТС до проектних показників та збільшення її транзитних потужностей на 30 - 35 млрд. куб. м газу на рік [18].

Висновки та пропозиції

1. Від ефективного використання газового транзиту залежать як обсяги надходжень до бюджету України, так і її статус у відношеннях з постачальниками і споживачами природного газу. Проблемними питаннями

у цій сфері є налагодження взаємовигідних газових відносин з Росією, в тому числі, визначення оптимальної ставки транзитного тарифу та модернізація газотранспортної системи.

2. Не зважаючи на намагання Росії реалізувати нові маршрути транспортування природного газу до європейських країн в обхід України, на найближчий період Україна збереже обсяги газового транзиту своєю територією в прийнятих межах і залишиться головним таранзитером цього газу.
3. Застосування європейського підходу до формування транзитного тарифу, заснованого на принципах Енергетичної Хартії, дозволило б суттєво підняти його значення. Але для цього необхідно зробити конкретне обґрунтування складових, на яких він визначається (вартість капіталу, експлуатаційні витрати та ін.) для умов України. Поки цього не буде зроблено, корисним є використання паритетного підходу, в якому втрати України від підняття ціни імпортованого газу компенсувалися б збільшенням транзитного тарифу або збільшенням обсягів транспортування газу.
4. Транзитний тариф, закладений у контрактах, підписаних на початку 2009 року між НАК „Нафтогаз України” та ВАТ „Газпром”, не відповідає паритетному підходу, за яким транзитний тариф необхідно було підняти до $2,5 \div 3$ дол/тис куб.м/100км.
5. Монопольне становище Росії у постачанні газу створює можливості для тиску на Україну, який Росія постійно здійснює. Можливості диверсифікації імпорту в Україну обмежені, тому головними напрямками зменшення газової залежності є збільшення власного видобутку, зменшення частки газу в енергетичному балансі та підвищення енергетичної ефективності.
6. Зростаюча залежність ЄС від російського газу обумовлює його обережну позицію по відношенню до дій з боку Росії, тим більш, що світова фінансова криза створює додаткові труднощі щодо реалізації нових маршрутів постачання природного газу в ЄС в обхід Росії.

7. При формуванні базової ціни на природний газ (450 дол/тис.куб.м) було використано підхід, який максимально врахував пікове зростання світових цін на нафту у 2008 році. На погляд авторів, для визначення базової ціни більш коректним було б застосувати підхід на основі нафтових цін попереднього кварталу, тим більш, що в подальшому (на 2009 рік і далі) цей (поквартальний) підхід використано в підписаному контракті щодо постачання газу в Україну.
8. Збільшення власного видобутку газу в Україні дозволило б зменшити її енергозалежність, тим більш, що для цього в Україні є достатні запаси природного газу. Проблемними питаннями видобутку є збільшення частки родовищ з ускладненими умовами видобутку як на суші, так і на шельфах морів, невизначеність морських кордонів України і недостатні обсяги інвестицій.
9. Для збільшення обсягів інвестування розвідки і видобутку природного газу в Україні необхідно створити сприятливі умови, зокрема, оптимізувати ціни на внутрішньому ринку газу, удосконалити механізми видачі ліцензій на розвідку і розробку родовищ, забезпечити в довгостроковому періоді незалежність „правил гри”, зменшити ризики (в тому числі і політичні) повернення вкладених коштів і одержання прибутку для інвесторів, забезпечити практичну дію закону „Про угоди про розподіл продукції”.
10. Для удосконалення ринку природного газу в Україні необхідно: прийняти закон „Про засади функціонування ринку природного газу”, здійснити відділення газотранспортних функцій від функцій розподілу, здійснити поступову лібералізацію газового ринку, забезпечити прозорість, зрозумілість „правил гри” та їх дотримання всіма учасниками ринку.
11. Для здійснення реконструкції і модернізації газотранспортної системи потрібно залучити значний обсяг інвестицій. Можливими напрямками вирішення цього питання можуть бути: залучення до модернізації ГТС іноземних інвесторів, підняття тарифів на транспортування газу, виходячи із

обґрунтованих витрат, зменшення рівня податкових відрахувань, в тому числі від транзиту газу.

12. Враховуючи важливість газового сектору паливно-енергетичного комплексу для економіки всієї країни необхідно розробити і затвердити концепцію розвитку цього сектору, в якій визначити основні напрями і пріоритети розвитку у взаємозв'язку з розвитком інших секторів паливно-енергетичного комплексу і можливостями вирішення завдань підвищення енергетичної ефективності всієї економіки.

Джерела

1. Указ Президента України №905/2008 Про рішення РНБОУ від 26 вересня 2008 року „Про хід виконання рішення РНБОУ від 1 лютого 2008 року „Про заходи щодо стабілізації фінансового стану НАК „Нафтогаз України” та ситуації на ринку природного газу для українських споживачів”, - 3 жовтня 2008р.
2. Газова угода Тимошенко-Путіна. Повний текст // Українська правда. 22.01.2009, <http://www.pravda.com.ua/new/2009/1/22/88288.htm>.
3. Контракт про транзит російського газу+Додаткова угода про аванс «Газпрому» //Українська правда, 22.01.2009, <http://www.pravda.com.ua/new/2009/1/22/88288.htm>
4. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України за 2008 рік. Мінпаливенерго,
5. Восток расширяет горизонты // Мировая энергетика, - №10, - 2008., стр.36.
6. «Газпром» : є ще порох у порохівницях // Газ і нафта, - №5, 2008, стр.15.
7. „Газпром” нашел газ для будущих поколений // Терминал, - №18, - 2008, стр.15.
8. Ю.Вітренко. Економічне обґрунтування розрахунку ставки транзиту газу та вартості імпортного газу// Дзеркало тижня, - № 2, 19-25 січня 2008р.
9. В. Тарнавский . Европейские модели для газового рынка Украины // ТЭК, - №12, - 2008, стр. 64-67.
10. Звіт Групи європейських регуляторів електроенергетики та газу (ERGEG) від 17 липня 2007р. „Про порівняння ставок на транзит газу”.
11. Г.Бурлака. Системы газообеспечения и ценообразования на природный газ в ЕС // ТЭК, - №5, - 2008., стр.58-63.

12. Указ Президента України № 82/2009 Про рішення РНБОУ від 11 лютого 2009р. „Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України”, 11 лютого 2009р.
13. А.Луцьков. Американская формула для российского газа в Европу / <http://www.gaap.ru/bib/io/corpfin/evaluation/032/asp>.
14. В.Кизилов „Ценовая загогулина. Европейской стране – европейскую формулу”. Мировая энергетика №11-12, 2008г., стр.78,79.
15. Украинские недра в противовес российскому газу // ТЭК, - №5, -2008, стр.55-57.
16. В.Ермоленко. Время инвестиций // ТЭК, - №1, - 2008, стр.94-98.
17. „Нефтегаз” просит снизить объемы закупки газа // Терминал, - № 10, - 2009.
18. Характеристика сучасного стану та розвиток газотранспортної системи України / http://www.qclub.org.ua/energy_issues/energy_transportation/gas/
19. ЕС требует ремонта украинской газотранспортной системы // http://rus.newsru.ua/finance/17dec2007/remont_gts.html
20. Для модернизации газораспределительных сетей необходимо \$3 млрд // Терминал, - №28(406), 2008.
21. Выбирать из двух зол? // ТЭК, - №10(118), - 2008.
22. Реконструкция украинской ГТС обойдется в 4,6 млрд долл.// <http://minprom.com.ua/page8/news11751.html>
23. Транзит – увеличим, ГТС – отремонтируем // Терминал, № 45(423), 2008.